

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ФОРМИРАНЕТО НА ЕКОЛОГИЧНИ ПРЕДСТАВИ У ШЕСТГОДИШНИТЕ ДЕЦА

Олга Газина

Московски педагогически държавен университет

Резюме. Природата обгражда детето от ранна възраст. Специално място в нея са животните, които винаги привличат децата. Изследователите отбелязват, че вниманието на децата в предучилищна възраст се привлича от животните, но те не могат дълго да ги гледат и да правят изводи. Ето защо е важно да се организират специални дейности, чиято задача е да се изградят изображения на животните като организми, техният живот в природата, взаимодействията помежду им и околната среда; да се разработи технология за ефективно натрупване на знания за животни при деца в предучилищна възраст.

Keywords: methods of formation of ecological ideas about animals, program knowledge, lesson, gradual and consistent complication of knowledge, visual materials, didactic game, cognitive interest

Към проблема за формирането на представи за природата у децата в предучилищна възраст дълго време е насочено специалното внимание на педагози и психолози. Децата постоянно взаимодействат с природата и от това доколко съзнателно и правилно правят това, зависят тяхното здраве, емоционално състояние, развитие на личностно значимо отношение към естествената среда и стремежът да бъде съхранена тя в нейния първичен вид.

Въпросите за използването на природата при умственото възпитание на децата са отразени в трудовете на класиците на педагогиката – Я.А. Коменски, И.Г. Песталоци, Ж.Ж. Русо, Ф. Фребел, Е.Н. Водовозова, Е.И. Тихеева, К.Д. Ушински и др., и съвременниците – В.П. Арсентьева, Л.М. Макарова, С.Н. Николаева, П.Г. Саморукова, А.М. Федотова, И.А. Хайдурова и др. Според тях целенасоченото запознаване на децата в предучилищна възраст с природата осигурява формиране на конкретни и обобщени представи за околния свят, елементарни основи на разбирането за света, система от познавателни умения и навици, развитие на сензорните процеси, наблюдателността и умствените способности. Това позволява да бъдат формулирани основните задачи на интелектуалното развитие

на децата в предучилищна възраст чрез средствата на природата: формиране на система от природонаучни знания като основа на екологичното съзнание, сензорната култура, развитието на наблюдателността, мисленето и речта.

Известните психолози Л.А. Венгер, А.В. Запорожец, Н.Н. Поддяков и др., изследвайки мисленето на детето в предучилищна възраст, разкриват възможността им да усвояват елементарни системни знания за обектите и явленията от действителността и знания за причинните връзки и отношения между тях. При това учените обръщат внимание, че в предучилищна възраст общите връзки между явленията в реалната действителност могат да бъдат опознати в процеса на предметно-чувствена дейност и отразени във формата на представи, а не на понятия.

Педагозите Г.В. Васюкова, Г.В. Кирике, Т.Н. Кондратьева, С.Н. Николаева, М.Ю. Попова, Н.А. Рижова и др. считат, че 6 – 7-годишната възраст е най-благоприятният период за формиране на екологични представи за природата. В тази възраст децата са способни да установяват причинно-следствени и морфофункционални връзки между природните обекти и явления, да проследяват и да откриват особеностите в протичането на различни процеси, да усвояват системни знания за човека като част от природата, взаимовръзката му с нея.

Особено място в природата е отредено на животните. Тези организми са в най-голяма степен достъпни за опознаване от децата, тъй като оказват върху тях огромно емоционално въздействие. Децата бързо установяват психологически контакт с животните, възниква интерес към тях, желание за взаимодействие, за оказване на необходима помощ. При това царството на животните е област от природата, в която достатъчно ярко се проявяват нейните основни закономерности (цялостност, многоспектърност, взаимна обусловеност на явленията, тяхното изменение и развитие), достъпни за непосредствено възприемане от децата, тъй като са ярко изразени в поведението и облика на животните.

Понастоящем съществуват редица научни трудове, в които в по-голяма или по-малка степен се разглеждат въпросите за формирането у децата в предучилищна възраст на елементарни знания за животните – В.П. Арсентьева, Г.В. Васюкова, В.Г. Грецова, Л.С. Игнаткина, Г.В. Кирике, Н.Н. Кондратьева, Е.Ф. Терентьева, А.М. Федотова и др. В тези разработки са отразени съдържанието и методиката за формиране у децата на първоначални знания за единството на организма и средата, биоценозата и животните като нейна част, многообразието на животинския свят; запознаване с животните в родния край и живеещите в мегаполиса; формиране на знания за животните с цел възпитаване на внимателно и грижовно отношение към тях.

Характеризирайки особеностите в представите на децата в предучилищна възраст за животинския свят, изследователите отбелязват, че те невинаги са конкретни, често имат общ или неопределен характер: децата недоразбират или имат неверни представи за някои причинно-следствени връзки в животинския свят, за приспособяването на организмите към средата и условията

на обитаване, не знаят за ползата от много животни. Интересът към животинския свят у децата е повърхностен: те обръщат внимание повече на ярките, набиващи се на очи особености на животните, не умеят внимателно, дълго да ги наблюдават и да правят изводи. За промяна на създалото се положение ще способства целенасочената работа за формиране у децата в предучилищна възраст на екологични представи за живота на животните.

Анализът на опита от работата на предучилищните учреждения показва, че у възпитателите нерядко възникват въпроси: „Какви знания за природата и животните да се дават на децата? На коя програма за екологично образование да се даде предпочитание: „Жива екология“, „Животът около нас“, „Пътечка в природата“ или на друга? Губейки се в изобилието от програми, педагозите често действат интуитивно, като подбират съдържанието на знанията „на око“, което, без съмнение, понижава действеността на екологообразователната работа.

По такъв начин се наблюдава необходимост от по-нататъшна разработка на проблема за формирането у децата в предучилищна възраст на екологични представи за природата, за уточняване на съдържанието на програмите и методиките за запознаване с животните като част от нея. Даденото положение определи проблема на проведеното от нас изследване: какви педагогически условия ще способстват за повишаване на ефективността на работата за формиране у децата в предучилищна възраст на екологични представи за животните. Решението на дадения проблем се явява цел на изследването. Обект на изследване са екологичните представи, които се формират у децата в подготовителната група, за животните. Предмет на изследване е процесът на формиране у 6 – 7-годишните деца на екологични представи за животните.

Пристъпвайки към изследването, предположихме, че процесът на формиране у 6 – 7-годишните деца на представи за животните ще бъде ефективен, ако се изпълняват следните условия: определена е програма от знания за животните, която позволява да се формират у децата в подготовителната група конкретни и обобщени представи за особеностите в живота на тези организми, които се различават по морфофункционални признаци, условия на обитаване, начин на живот, взаимовръзка помежду им и с човека; прилага се комплекс от методи, които способстват за постепенното и последователно натрупване у децата на знания за различните представители на животинското царство, развитие на интерес, емоционално-ценностно отношение към тях; организиран е еколого-педагогически процес, насочен към решаване в единство на три задачи: формиране на екологични представи за животните, активизиране на познавателната дейност, развитие на умствените способности на децата.

В изследването бяха поставени следните задачи: да се изучи състоянието на проблема за формирането у децата в предучилищна възраст на представи за животните; да се разкрие равнището на формираност у децата в подготовителната група на знания за животните, да се разработи и апробира методика

за формиране у 6 – 7-годишните деца на екологични представи за животните.

За решаване на тези задачи беше използван комплекс от методи, взаимно проверяващи се и взаимно допълващи се: анализ на психолого-педагогическа и методическа литература, отразяващ теоретичните подходи и опита за формиране у децата в предучилищна възраст на знания за природата и животните като част от нея; педагогически експеримент; педагогическо наблюдение; диагностика на знанията на децата; статистически методи за обработка на получените данни.

В констатиращия етап на изследването започнахме с определяне на равнището на формираност на знания за животните при 6 – 7-годишните деца. За целта провеждахме индивидуални беседи, които се състояха от въпроси (Защо животните се отнасят към живите същества? Какви животни познаваш? Какво животно живее при теб въкъщи? и др.) и игрови похвати (раздели животните на групи: бозайници, риби, птици, насекоми; подреди картинките с животни, които живеят в гората и у дома; намери и назови малкото на животното и др.) В качеството на нагледен материал бяха използвани картинки с изображения на възрастни животни и техните малки.

След това наблюдавахме поведението на децата в подготвителната група в различни ситуации. Например в един от дните възпитателката постави книги за животни в кътчето за книги. След известно време няколко деца обърнаха внимание на ярките корици на книгите и започнаха да разглеждат илюстрациите с изображения на животни. Част от тях им бяха познати, но имаше и непознати същества. За наше учудване само 2 деца от 8 се приближиха към педагога с въпрос „Кой е това?“ и помолиха да им прочете за неизвестното животно. Повече от половината деца от групата не забелязаха новите книги или ги забелязаха, но предпочетоха да продължат своите игри.

Показателен е и следният случай. Възпитателката предложи на децата в подготвителната група да нахранят птиците в опитния участък. Децата с готовност приеха предложението. Обаче на въпроса „С какво може да се хранят птиците?“ не можаха да отговорят, като считаха, че това могат да бъдат само хлебни трохи. Това свидетелстваше за наличие у децата на желание да помагат на птиците, но то не беше подкрепено със знания.

Няколко пъти възпитателката беседваше с децата за това как биха постъпили, ако: видят паднало от гнездото птиче, намерят в гората таралежче, забележат дете, което разрушава мравуняк. Отговорите на децата, като правило, бяха кратки: бих го поставил в гнездото, бих го взел у дома, бих изгонил лошото момче, бих поправил мравуняка. Интересното е, че не всички деца се съгласяваха с това как ще постъпят другите. Например едно момиче си спомни за майката на ежчето: „А ако тя започне да го търси?“. Но аргументът на две момчета – „Кой ще го храни? Той е малък, ще умре сам в гората“ – стана решаващ и децата се съгласиха с тях: по-добре да вземат животното у дома.

По такъв начин наблюденията на децата показаха, че у болшинството от

тях интересът към животните е неустойчив или отсъства, недостатъчно са формирани знанията за потребностите на тези организми и за особеностите на взаимодействията им с човека.

За да бъдат разпределени децата в подгрупи в зависимост от степента на формираност на знанията за животинския свят, беше необходимо да бъдат определени съответни критерии. За основа приехме положения, изтъкнати в изследванията на Г.В. Васюкова¹⁾ и Г.В. Кирике⁶⁾. Основни станаха: наличието на екологични представи за природата и животните, като част от нея, и тяхната достоверност и пълнота; адекватността на знанията и чувствата на поведението на децата; наличието на умения и навици за създаване на необходимите условия за живот на животните, желанието те да бъдат опазени и да бъде съхранявана природата. В съответствие с посочените критерии бяха определени три равнища на формираност на знанията на децата в подготвителната група за животните.

Проведеният констатиращ експеримент разкри при болшинството от децата средно равнище на формираност на знания за животните. За него е характерно: наличие на непълни знания за животните, за техните връзки с човека и другите организми; слаба изразеност на чувствата и емоциите по отношение на природата и животните като част от нея; ситуативен интерес към живота на животните; недостатъчно равнище на формираност на умения за грижа за живите същества; известно разминаване между наличните знания и поведението в природата. Наличието обаче на две деца с високо равнище свидетелства за възможността да бъде достигнато това равнище от по-голям брой деца в предучилищна възраст, ако се провежда целенасочена систематична работа за запознаване на децата с царството на животните.

Анализът на психолого-педагогическата литература и данните, получени в рамките на констатиращия етап, позволиха да бъде набелязан план за провеждане на формиращия експеримент. Главна задача беше определянето на съдържанието и методиката за формиране на екологични представи у 6 – 7-годишните деца и проверка на издигнатата хипотеза. За целта беше разработена програма на знанията за животните, чиято основна част се усвояваше от децата по време на занятията.

В качеството на дидактичен материал бяха използвани илюстрациите и методическите препоръки към пособието на О.М. Газина „Околен свят“⁽²⁾. То ориентира педагозите за решаване на задачи, като: разширяване, затвърдяване и систематизиране на знанията за животните, за своеобразието на живота на тези организми в природата; развитие на наблюдателност, умение да се наблюдава, да се забелязват не само съществени, но и малко забележими признаци на природните обекти, да се откриват различни взаимовръзки; пробуждане на интерес към природата, формиране на познавателно отношение към нея, желание да се постигне нейната организация и основни закони; развитие на нагледно-образно, предметно-схематично и понятийно мислене;

обогатяване на речниковия запас; развитие на свързаната реч; активизиране на вниманието, паметта, въображението; възпитание на внимателно и грижовно отношение към природата, стремеж да се оказва необходимата помощ на животните; разбиране на самоценността на всяко живо същество, важноста на удовлетворяването на потребностите; развитие на естетическо възприятие на природата, умение да се вижда, разбира и оценява красотата на природата.

Тематиката на занятията беше примерно следната: животното – живо същество; класификация на животните; животинска среда на обитаване; условия на обитаване на животните; хранене на животните; придвижване на животните; домашни животни, техните предци и диви роднини; размножаване на животните. Последователното усвояване на знания осигуряваше постепенно задълбочаване на представите на децата за същността, своеобразието и многообразието на животинските организми чрез конкретизация на вече усвоени знания и тяхното по-нататъшно обобщаване. Едновременно протичаше постепенно усложняване и усъвършенстване на познавателната дейност. От възприемането на животните като живи същества децата преминаваха към определяне и обяснение на особеностите на техния външен вид, поведение, адаптация към средата в процеса на установяване на причинно-следствени връзки, осъзнаване на прости закономерности, а след това и към обобщения на различни основания.

С цел повишаване на активността и развитие на познавателния интерес на децата към природата на занятията бяха използвани дидактични игри: „Назови малкото“ (търсене на малкото на възрастното животно), „Познай какво съм си намислил“ (отгатване на животни, намислени от възпитателя и децата), „Кое е излишното?“ (търсене на грешки в рисунките на художник), „Отгатни кого ще покажа“ (имитация на навиците на животните) и др.

Особено внимание при подготовката на занятията се отделяше на формулировката на въпроси и задачи за децата, които предвиждаха активизиране на мисленето и речта, формиране на умения за сравняване, анализиране, правене на изводи, аргументиране на отговор. Например предлагаша се такива задачи: да се разкаже за познато животно по план (размери, външен вид, как се придвижва, с какво се храни, какви звуци издава и др.), да се продължи изречението (конете цвият, свинете..., кучетата..., враните..., врабчетата... и т.н.), да се открие излишното животно (хипопотам, язовец, кокошка, врана; рис, вълк, жираф, крокодил; кръсточовка, щиглец, червенушка, синигер и т.н.), да се продължи верижката (аз познавам много бозайници: крава, заек, кит,...; птици: гълъб, петел,...; риби: шаран, щука,...; насекоми: муха, оса...), открий грешката (бизон, зебра, яребица, охлюв – хранят се с растения, значи те са хищници; пеперуди, пчели, комари, оси смучат нектар от цветята и т.н.

Знанията, усвоени от децата в подготовителната група по време на занятията, се уточняваха и затвърдяваха във всекидневния живот: в процеса на беседи, дидактични игри, четене на художествена литература, съдържаща знания

за природата. Особено се харесаха на децата книгите от серията „Екологична азбука“, написани от О.М. Газина^{3), 5)} – те често по своя инициатива разглеждаха картинки в тези книги, поставени в кътчето за книги.

С цел систематизиране и обобщаване на преминатия материал беше организирана заключителна игра „КВН“ („Клуб на веселите и находчивите“), в хода на която знанията на децата от подготовителната група бяха систематизирани и обобщени в интересна и увлекателна форма. Те откриваха животните по следите им, отгатваха гатанки, съревноваваха се кой знае повече за животните, намираха дивите „роднини“ на домашните животни, определяха групи животни и т.н.

Получените данни в контролния етап на изследването позволиха да се направи извод за резултативността на проведената работа. Децата в предучилищна възраст съществено повишиха равнището на своите знания за животните, научиха се да установяват някои взаимовръзки, съществуващи между животните и средата, която те обитават. У болшинството от децата беше формиран достатъчно устойчив познавателен интерес, те не само усвояваха предлаганите им знания, но и се опитваха да узнаят повече: по своя инициатива задаваха познавателни въпроси, молеха да им бъдат четени обичани от тях книги, да им бъде разказано още веднъж за животно, което е събудило интереса им.

Промени се отношението на децата в предучилищна възраст към животните: станаха по-внимателни, грижовни по отношение на тези същества. Забележимо нарасна активността на децата при решаване на въпроси или при изпълнение на задачи. Обясненията им станаха по-аргументирани. При тях се появи интерес към отговорите на другарчетата, желание да ги допълнят и поправят, да се мотивират с препращане към наличните знания и личните наблюдения.

По такъв начин проведеното от нас изследване позволява да бъдат направени следните изводи.

Ефективността на формирането на екологични представи за животните при децата в подготовителната група се определя от редица условия, сред които най-важно значение имат: разработване на програма, позволяваща да бъдат формирани у децата система от знания за животните, която включва знания за самите организми и знания за причинните връзки и отношения между тях и околната среда; приложение на технологии, способстващи за постепенно и последователно натрупване от децата на знания за животните, развитие на интерес и емоционално-ценностно отношение към живите същества; решаване в единство на задачи за формиране на екологични представи за животните, активизиране на познавателната дейност на децата и развитие на техните умствени способности.

Възрастта на децата в подготовителната група е най-подходящият период за формиране на екологични представи за животните.

Екологичните знания за животните, като част от природата, помагат да се

формира у децата в предучилищна възраст определено отношение към природната среда, екологичнограмотно и безопасно поведение и активна жизнена позиция.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Васюкова, Г. В. Воспитание основ экологической культуры у детей старшего дошкольного возраста в условиях мегаполиса [Текст]: Автореф. Дисс. канд. пед. наук. / Г. В. Васюкова, МОСКВА, 2009. – 17 с.
2. Газина, О. М. Окружающий мир. Животные. Методические рекомендации по применению демонстрационных таблиц [Текст]. О. М. Газина. Москва, 2007. 64 с.
3. Газина, О.М. Экологическая азбука для детей: Животные, растения и другие обитатели леса [Текст] / О. М. Газина. Москва, 2004. 36 с.
4. Газина, О. М. Экологическая азбука для детей: Самые маленькие животные Земли [Текст] / О. М. Газина. Москва, 2003. 36 с.
5. Газина, О. М. Экологическая азбука для детей: Животные жарких стран [Текст] / О.М. Газина. Москва, 2004. 36 с.
6. Кирикэ, Г. В. Экологическое воспитание детей 6-го года жизни (на материале ознакомления с птицами) [Текст]: Автореф. Дисс. канд. пед. наук, спец. 13.00.01. Г.В. Кирикэ. Москва, 1993. 16 с.

SPECIFICS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL VIEWS IN SIX YEARS OLD CHILDREN

Abstract. Nature surrounds the child from an early age. A special place in it is given to animals, which are always interesting for children by their mobility and behavior. Educators noticed that preschool children pay attention more to the bright features of the animal; they cannot observe him for a long time and draw conclusions. That is why it is necessary to organize a special work in order to develop a knowledge about animals as organisms, their life in nature, relations between them and the environment; work out the technology for progressive accumulation of knowledge about animals for kindergarten education.

✉ **Dr. Olga Gazina**

Department of Theory and Methodology of Preschool Education
Moscow State University of Education
Moscow, Russian Federation
E-mail: ecologymet@yandex.ru